

ТЕМПИ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ, ОКРЕМИХ ВИСОКОРОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ І КРАЇНАХ ЄС

RATES OF THE LABOR PRODUCTIVITY AND AVERAGE MONTHLY WAGES IN UKRAINE AND OTHER INDUSTRIALIZED AND EU COUNTRIES

Марія СОКОЛИК,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки та прогнозування
НАН України, Київ

Mariya SOKOLYK,
PhD Economics,
Institute for Economics and Forecasting of
Ukrainian NAS, Kyiv

Світова економічна криза негативно вплинула на основні реальні макроекономічні та соціальні показники України. У 2009 році реальний ВВП знизився порівняно з 2008 на 15,1%, середньомісячна заробітна плата (СМЗП) – на 9,2, наявний дохід домашніх господарств – на 8,5%. У 2010 вищезазначені показники зросли відповідно на 4,2, 10,2 і 16,2%. Спостерігається позитивна динаміка при певних умовах до зростання фактичних і прогнозних значень цих показників у 2011 році й у короткостроковому періоді. Вважаємо, що таких темпів ВВП недостатньо, щоб забезпечити вищі реальні темпи зростання наявного доходу та СМЗП, активізувати стабільно зростаючий внутрішній споживчий попит і на цій основі сприяти економічному зростанню в Україні. З одного боку, вдосконалення економіки України як системи зводиться до зростання продуктивності праці на основі інноваційного та високотехнологічного розвитку, а також до зростання купівельної спроможності населення, що може бути досягнуто й при нижчих індексах споживчих цін порівняно з існуючими. З другого боку, не кожне зростання цін є негативним явищем, оскільки воно може бути наслідком незбалансованості між попитом і пропозицією товарів, зростання цін на продукцію промислового споживання в суміжних галузях, поліпшення їх споживчих властивостей [1–3].

Щоб прискорити відновлення економіки України після значного спаду, необхідна довгострокова стратегія щодо підвищення її ефективності й конкурентоспроможності. За основу для неї доцільно взяти нову парадигму економічного зростання, що базується на продуктивності праці, а не на сприятливій кон'юктурі сировинного ринку, залежності України від зовнішніх факторів (зниженні зовнішнього попиту, змін у валютно-курсовій політиці тощо). Показники продуктивності й узгодженості з нею оплати праці, поступове наближення їх до рівня високорозвинених країн повинні стати орієнтиром у концепції довгострокового соціально-економічного розвитку України [4–7].

Мета дослідження – визначити тенденції зміни в темпах продуктивності, оплати праці й середньомісячної заробітної плати в Україні, окремих високорозвинених країнах і нових країнах – членах ЄС; показати, що наявність значних розривів між темпами продуктивності, оплати праці й середньомісячної заробітної плати в Україні порівняно з іншими країнами є фактором нестабільності, перешкодою до економічного зростання; обґрунтувати необхідні зміни в моделі економічного розвитку України.

У сучасних умовах підвищення продуктивності праці до рівня високорозвинених країн переважно розглядається науковцями й управліннями як основний фактор зростання економіки. Окремі аспекти оплати праці та формування доходів домашніх господарств в умовах трансформації економіки аналізували вчені-економісти різних країн [8–12].

Орієнтуючись на результати їх досліджень, автором статті вирішено такі завдання: досліджено тенденції в співвідношеннях між темпами продуктивності праці, її оплати та середньомісячної заробітної плати в Україні, окремих високорозвинених країнах і нових країнах ЄС; виконано порівняльний аналіз між ними в передкризовий період; обґрунтовано пропозиції щодо узгодження та впливу цих факторів на економічне зростання в посткризовий період в Україні.

Оскільки конкуренція товарів і послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках з точки зору економічного зростання пов'язана із впровадженням нових технологій, типів організації виробництва та створенням нових джерел і продуктів у забезпеченні потреб у товарах споживчого та інвестиційного призначення, то вона супроводжується для кожної країни при певних умовах, як буде доведено далі, вищими темпами продуктивності праці й відповідно узгодженими з ними темпами оплати праці. Конкуренція є наслідком як нижчих затрат матеріальних ресурсів, витрат на оплату праці, так і забезпечення стабільного й вищого доходу на одиницю реалізованої продукції.

Порівняння номінальних темпів продуктивності, оплати праці, середньомісячної заробітної плати в Україні та інших країнах у 2000–2010 роках. На рис. 1 представлено кумулятивні реальні темпи ВВП, продуктивності та оплати праці, середньомісячної заробітної плати в Україні в 1991–2010 роках і прогнозні оцінки цих показників у короткостроковому періоді на 2011–2013 роки з урахуванням умов проведення пенсійної реформи в Україні. Прогноз макроекономічних показників на 2012–2013 передбачає:

- збільшення чисельності зайнятих при поступовому продовженні для них пенсійного віку;
- зростання середньомісячної заробітної плати внаслідок підвищення мінімальних соціальних стандартів при очікуваному зростанні індексу споживчих цін, запровадження й перерозподілу додаткових соціальних відрахувань із заробітної плати зайнятих для введення крім солідарної другою рівня накопичувальної пенсійної системи;
- поступове зменшення створеного за попередні роки дефіциту Пенсійного фонду України

при зниженні соціальних і макроекономічних показників у 2008–2009 роках і збереженні поточних пенсійних витрат у цей період;

□ ліквідацію диспропорцій у структурі ВВП за категоріями кінцевого використання та доходами, згладжування наслідків економічної кризи і забезпечення економічного розвитку.

Однак тільки організаційними заходами, як показують наші оцінки, суттєво не можна змінити модель економічного зростання, оскільки вона передбачає, по-перше, вище зростання темпів середньомісячної заробітної плати порівняно з продуктивністю праці; по-друге, в короткостроковому періоді без модернізації економіки неможливо значно поліпшити технологічну базу виробництва і на цій основі підвищити продуктивність праці.

У табл. 1 наведено номінальні темпи продуктивності праці, середній темп їх зміни за 2001–2008 роки. Темпи продуктивності праці для України в цей період були високими (23,5%), такі ж майже темпи спостерігалися і для Росії (23%), для Румунії – 28,9%. Темпи продуктивності праці для нових країн – членів ЄС залишалися нижчими, знаходилися в межах: від 5,8% для Польщі до 9,1% для Угорщини. У високорозвинених країнах середньорічні темпи продуктивності праці залишалися найнижчими: від 4,5% для Великої Британії, 4,1% – США до 0,2% у Японії, незважаючи на прогресивні технологічні зміни в організації виробництва та управління в цих країнах, що спричинило нижчими темпами зростання індексів споживчих цін порівняно з Україною та новими країнами – членами ЄС (рис. 2).

Середньорічні темпи оплати праці (як складової у структурі ВВП за категоріями доходу) в 2001–2008 роках в основному відбивали тенденції, що спостерігалися в продуктивності праці. За середньорічним темпом оплати праці зайнятого лідером залишалася Україна (26,0%), високими темпами нарощувалася оплата праці в Росії (25,4%) і Румунії (27,7%), але в Румунії середньорічні темпи оплати праці не перевищували темпи продуктивності праці (28,9%) внаслідок зменшення зайнятості в попередні роки. Із нових країн – членів ЄС тільки в Угорщині темпи оплати праці перевищували темпи продуктивності праці (9,7 проти 9,1%). Решта країн, включаючи високорозвинені, дотримувалися класичної пропорції – темпи оплати праці залишалися нижчими за темпи продуктивності праці. У Японії середньорічні темпи оплати праці за окремі роки в 2001–2008 навіть спадали, в Німеччині в цей період то зростали, то спадали. Однак різниця між середньорічним темпом продуктивності праці й оплати праці у високорозвинених країнах у 2001–2008 і в країнах ЄС залишалася додатною (у високорозвинених країнах не перевищувала 1%, у нових країнах – членах ЄС – 1,2–1,6%, за винятком Угорщини). Оцінки середньорічних темпів продуктивності та оплати праці та різниці між ними, що розраховано за даними в національній валюті у фактичних цінах, наведено в табл. 2.

Зменшення різниці між темпами продуктивності й оплати праці, а також від'ємна різниця між ними при значно вищих індексах споживчих цін в Україні порівняно з іншими країнами вказує на те, що темпи продуктивності праці є критичними, їх недостатньо з точки зору економічного зростання, щоб забезпечити як вищі темпи оплати праці, так і СМЗП. Зазначимо, що оплата праці зайнятого відрізняється від середньомісячної заробітної плати на величину соціальних відрахувань, що використовується для соціального захисту працівників. Тому, якщо вищими темпами зростає заробітна плата порівняно з темпами оплати праці зайнятого, то це означає або зміну системи соціальних нарахувань, або зменшення коштів, що витрачаються на поточний соціальний захист працівників.

У табл. 3 наведено темпи середньомісячної заробітної плати, що розраховано на основі даних у національній валюті в поточних цінах за 1999–2009 роки, їх середньорічні темпи за 2001–2008. Порівняння середньорічних темпів СМЗП із темпами оплати праці на одного зайнятого на основі даних табл. 2 і 3 свідчить, що темпи СМЗП були вищими від темпів оплати праці в Росії, Україні; з нових країн – членів ЄС – у Польщі, Угорщині, Словаччині; темпи середньомісячної заробітної плати й оплати праці в Чеській Республіці залишалися майже на тому ж самому рівні (7,0 % для СМЗП і 6,8% для оплати праці); знизилася темпи СМЗП порівняно з темпами оплати праці зайнятого тільки в Румунії (25,3% проти 27,7%). Із високорозвинених країн підвищилися темпи СМЗП порівняно з темпами оплати праці зайнятого в Німеччині, Франції, Великій Британії і Японії за винятком США. Водночас зазначимо, що додатна різниця між темпами продуктивності та оплати праці зайнятого для Японії за 2001–2008 у табл. 2 впродовж цього періоду не мала сталої тенденції до зростання. На нашу думку, в Японії це зумовлено, по-перше, відлучанням як азійської валютно-фінансової кризи 1997–1998 років, так і проявом теперішньої фінансово-економічної; по-друге, специфікою ринку праці та системою традиційного найму майже на все життя працівників працездатного віку.

The author analyzes the tendencies of changes in rates of the labor productivity and compensation per one employee and average monthly wages (based on current prices) during the pre-crisis period in Ukraine, other industrialized and new EU member countries, and justifies the necessary and sufficient conditions for economic stabilization and growth in Ukraine.

Проаналізовано тенденції зміни темпів продуктивності та оплати праці, середньомісячної заробітної плати (на даних у поточних цінах) у передкризовий період в Україні, окремих високорозвинених країнах і нових країнах-членах ЄС; обґрунтовано необхідні і достатні умови для стабілізації економіки та економічного зростання в Україні.

Таблиця 8. Різниця між кумулятивними темпами продуктивності праці й середньомісячної заробітної плати в 2001–2009 роках

2000=1; кумулятивно, %

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Україна	-13,9	-30,3	-43,6	-54,5	-97,1	-141,2	-178,1	-248,6	-291,7
Росія	-23,4	-51,4	-69,8	-77,5	-102,3	-130,6	-191,7	-259,4	-340,3
Польща	-0,9	3,7	5,8	10,8	11,3	11,0	9,5	2,2	1,4
Угорщина	-2,4	-9,6	-14,9	-10,3	-15,0	-17,9	-22,1	-25,0	-35,1
Чеська Республіка	10,0	6,8	5,6	10,1	9,8	10,3	11,9	0,7	-1,5
Словаччина	-1,0	-1,8	0,5	1,7	-1,4	-3,1	-0,7	-4,5	-16,2
Румунія	-2,4	32,3	53,1	72,3	81,8	90,5	102,1	139,3	69,1
США	0,5	2,8	4,0	5,5	7,0	6,7	5,9	8,4	7,8
Німеччина	-7,2	-8,0	-8,8	-8,7	-7,5	-6,0	-3,6	-2,9	...
Франція	-1,0	-1,1	-1,9	-0,9	-0,7	0,5	-1,7	-3,0	-5,3
Велика Британія	-1,1	0,9	4,1	2,1	2,6	3,7	6,4	4,7	0,2
Японія	-2,0	-1,7	-1,7	0,9	1,1	-0,8	1,8	1,1	-1,6

Джерело: розраховано за даними табл. 4. 7.

темтів продуктивності праці стримується розвиток інфляційних процесів, але водночас такі співвідношення підтримують зацікавленість працівників у зростанні продуктивності праці при відносно стабільній або вищій частці прибутку на одиницю заробітної плати. Стимулюючи економічне зростання, такі співвідношення дозволяють підтримувати стабільність у соціально-трудових відносинах. При суспільно нормальному рівні нерівності працівників за рівнем доходів такі співвідношення між темпами продуктивності праці і СМЗП, з нашої точки зору, можна назвати найбільш раціональними.

За нижчих темтів заробітної плати порівняно з темпами продуктивності праці стримується інфляція попиту. Економічне зростання супроводжується вищим зростанням нової створеної доданої вартості порівняно з оплатою праці. Така модель не стимулює найманих працівників до підвищення продуктивності праці, сприяє збереженню тіньової економіки, що в свою чергу знижує ефективність застосування цього підходу проти зростання інфляції. Якщо в суспільстві спостерігається нерівномірність у зростанні та розподіл доходів, то при значній диференціації, економічній нерівності і низькому рівні оплати праці не забезпечується розширене (кількісне та якісне) відтворення робочої сили. Збереження значно нижчих темтів СМЗП порівняно з темпами продуктивності праці стримує розвиток продуктивних сил і дестабілізує соціально-трудові відносини.

Якщо темпи СМЗП випереджають темпи продуктивності праці, то такий підхід стимулює зростання продуктивності праці, але внаслідок існуючих у класичній економічній теорії положень відносно значного впливу співвідношень між їх темпами на розвиток інфляційних процесів такий підхід переважно розглядається як небажаний у суспільно економічних відносинах. При значних інвестиціях у сучасні технології і модернізацію виробництва та управління випереджаюче зростання заробітної плати порівняно з динамікою створеної доданої вартості буде стримувати економічне зростання. Однак у тих випадках, коли зростання продуктивності праці залежить від інтенсифікації праці зайнятих, стимулювання творчої ініціативи працівників, зростання оплати праці стає об'єктивно необхідним.

4. Випереджаюче зростання продуктивності праці розглядалося у всі часи як об'єктивний і важливий економічний закон. І переважно ті країни, в яких вища продуктивність праці, мали переваги як в економічному розвитку, так і в рівні добробуту. Міжнародний порівняльний аналіз засвідчив, що економіки тих країн порівняно з іншими мали більший запас стійкості протистояти кризі, для яких:

- по-перше, продуктивність праці, її реальні темпи були вищими;
- по-друге, темпи продуктивності праці були більшими від темтів оплати праці і середньомісячної заробітної плати, зокрема, для тих країн, для яких різниця між цими кумулятивними показниками була додатною і вищою впродовж тривалого періоду.

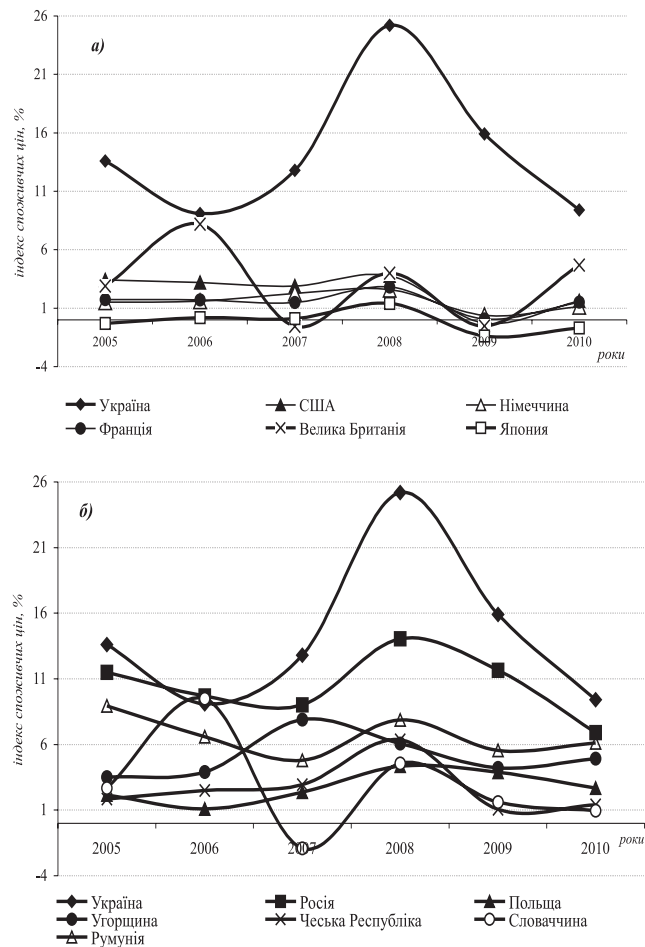
Допустимий і альтернативний варіант: якщо навіть різниця між цими показниками є від'ємною, то вона повинна бути незначною за абсолютною величиною (не перевищувати 1,5-2%), щоб у короткостроковому періоді можна було б вирівнювати таку диспропорцію через розподільчі відносини, як через заробітну плату, так і через оплату праці при збереженні соціальних гарантій зайнятості.

5. Для економіки України, як і для Росії, ця пропорція не виконувалася. Таке становище пов'язано як із низьким рівнем ВВП порівняно з 1990 роком (що становив в Україні у 2009-2010 роках 63,3-66% 1990), так і використанням значної його частки на поточне споживання і зменшенням його частки на нагромадження. Тому в Генеральній угоді між Федерацією профспілок України та Урядом України при визначенні темтів середньомісячної заробітної плати у найближчі 2-3 роки доцільно орієнтуватися більшою мірою на темпи продуктивності праці (як ВВП на чисельність зайнятих), щоб забезпечувати помірні темпи зростання середньомісячної заробітної плати відносно ефективності економіки. Темпи СМЗП не повинні перевищувати темпи продуктивності праці, що розраховані на основі даних як у національній валюті, так і в цінах у доларовому еквіваленті й за ПКС. Всі зусилля управлінського апарату необхідно спрямовувати на підвищення продуктивності праці та реалізовувати це стратегічне завдання на макрорівні шляхом економії матеріальних і трудових витрат на одиницю реалізованої продукції або їх економію на одиницю валової доданої вартості.

6. Темпи СМЗП можуть перевищувати темпи продуктивності праці, але таке перевищення буде виправданим, якщо воно пов'язано з процесами модернізації виробництва в окремих видах діяльності, забезпечує підтримку національного виробника у зміцненні його становища на зовнішньому і внутрішньому ринках, сприяє наповненню внутрішнього споживчого ринку товарами з високою часткою валової доданої вартості і зменшенню поставок цих товарів за імпортом, тобто зниження або підвищення темтів оплати праці зайнятого, СМЗП виправдане з точки зору реалізації стратегічних цілей економічного зростання. Тільки комплексний підхід дозволить модернізувати економіку України і вирішити проблему підвищення продуктивності праці до рівня високорозвинених країн і нових країн - членів ЄС, забезпечити конкурентоспроможність національних товарів і послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін в Україні, окремих високорозвинених країнах і нових країнах - членах ЄС за 2005–2010 роки

а) в Україні і високорозвинених країнах; б) в Україні і нових країнах ЄС
Джерело: розраховано і побудовано за даними про індекси споживчих цін: International Financial Statistics. – Washington, IMF. – March 2011. – P. 406, 524, 552, 622, 702, 1046, 1072, 1082, 1164, 1330, 1338, 1350.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юсим В., Колоколов В., Кулапов М., Денисов И. О системе прямого управления макроэкономическим развитием // Экономист. – 2010. – № 12. – С. 7-18.
2. Бузгалин А., Колганов А. Мировой экономический кризис и сценарии посткризисного развития: марксистский анализ // Вопросы экономики. – 2009. – № 1. – С. 119-132 (У розширеному варіанті наведено: [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.alternativy.ru/node/695>).
3. Балацкий Е. Экономическая наука – новые вызовы современности // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 1. – С. 61-67.
4. Кушлин В. Факторы экономического кризиса и базис его преодоления // Экономист. – 2009. – № 3. – С. 3-11.
5. Костишина Т. Конкурентоспроможна оплата праці в Україні як основа економічного розвитку в умовах глобалізації та євроінтеграції // Вісник Тернопільського національного університету. – 2010. – Вип. 5-1. – С. 377-384.
6. Капелюшников Р.И. Производительность труда и стоимость рабочей силы: как рождаются статистические иллюзии // Вопросы экономики. – 2009. – № 4. – С. 59-79.
7. Колот А.М., Куліков Г.Т., Поплавська О.М. та ін. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС). – К.: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», 2008. – 274 с.
8. Корняков В. Производительность труда: критические темпы роста // Экономист. – 2008. – № 11. – С. 50-59.
9. Нанаев К. Факторы усиления государственного регулирования // Экономист. – 2009. – № 6. – С. 43-48.
10. Половинкина Н. Неравномерность распределения и экономическое развитие // Экономист. – 2010. – № 5. – С. 47-63.
11. Ускова Т. Производительность труда – главный фактор роста экономики // Экономист. – 2009. – № 10. – С. 10-17.
12. Чистякова В. Социальные ресурсы модернизации // Экономист. – 2010. – № 5. – С. 64-72.
13. Соколик М.П. Продуктивність та оплата праці за паритетом купівельної спроможності в Україні та інших країнах: порівняльний аналіз // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 85-103.
14. Соколик М.П. Тенденції у продуктивності та оплаті праці в Україні, високорозвинених країнах і нових країнах - членах ЄС // Вісник ТНЕУ. – 2010. – № 5-1. – С. 385-395.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2011